

Pisec tega članka ni dočakal izida svojega poslednjega dela, kajti umrl je — v 78. letu starosti — med stavljenjem te številke dne 15. aprila t. l.

Po poklicu je bil učitelj, je pa svoj prosti čas posvečal kot pevovodja raznim pevskim društvom, bil član predvojnega ljubljanskega občinskega sveta itd. Zelo znan je postal s svojimi številnimi članki in razpravami z raznih področij zgodovine mesta Ljubljane. Kratak seznam le-teh prinaša Slov. biograf. leksikon II, 457-8 in Kronika 1953 v rubriki »Iz naših krajev«.

JAVNA RAZSVETLJAVA V STARI LJUBLJANI

ALOJZIJ POTOCNIK

Dne 1. januarja 1953 je minilo 160 let, kar je zagorela v Ljubljani po njenih živahnejših prometnih žilah petrolejska luč, in 55 let, kar so prvič osvetlile nekatere njene trge, ceste in ulice električne žarnice.

Zato naj ne bo odveč, ako navedemo v naslednjih odstavkih bolj ali manj važne in zanimive podatke, ki smo jih nabrali po večini v starih aktih ljubljanskega Mestnega arhiva (F. 7 in 8) in ki pričajo, kako se je razvijal problem o javnem razsvetljevanju Ljubljane od prvih začetkov do električne razsvetljave leta 1898.

Že leta 1582 beremo v knjigi izdatkov, da so kupili štiri šipe pri svetilki, »Unter dem Comau«, to je današnja Pod trančo. Dve leti pozneje — 1590 — je zopet zapisan izdatek za oljnato razsvetljavo na istem kraju.

Ob priliki obiska cesarja Leopolda I v Ljubljani leta 1660 je kupilo mesto od Matije Zormanana in Jerneja Kralja 120 funtov smole za ponve (Pfannen Pech) za svečano razsvetljavo mesta ob tem dogodku.

Reigersfeldov arhiv iz let 1751—1756 pa javlja, da je Franc Henrik baron Reigersfeld prvi v Ljubljani obesil na svoji hiši Mestni trg št. 17 dve laterni in to dne 1. februarja 1751.

Dne 6. januarja 1790 je bilo oblastveno ukazano lastnikom ljubljanskih vogalnih hiš in tistim, ki so imeli poslopja od Tranče pa do sedanje gimnazije na Levstikovem trgu, kjer je stala poprej starinska zgradba, tako imenovana reduta (plesno zabavišče), da morajo obešati na hiše svetilke, ki naj gore od šestih zvečer do sončnega vzhoda. Hišni lastniki so ukaz sicer upoštevali pravzaprav svetilke res izvešali, toda večidel samo takrat, kadar je morebiti kje gorelo, ne pa ob prireditvah v reduti. Za te so se namreč bore malo menili, kajti hodili so radi počivat ob uri, ko ležejo redni ljudje po navadi že spat.

Dne 15. decembra 1791 je naročila vlada magistratu, naj svetuje v teku osmih dni, kako bi bilo moči uvesti redno razsvetljevanje mesta, tako da ne bi le preveč obremenjevali meščanstva. Nasvetovati kar koli zadovoljivega je bilo za mestno upravo res prav težavno, saj je vsakdo le predobro poznal veliko občutljivost mestnega prebivalstva glede plačevanja davka in drugih davščin. Vzlic temu je uprava predlagala vendarle, naj se poveča za rečeni namen domarina. Vladi predlog ni bil všeč. Zato je mestna uprava znova predlagala, naj se poveča pristojbina za dovoljevanje veselice in prireditev z godbo in

pristojbina za uporabo nekdanjih tržnih lop na Čevljarskem in Špitalskem mostu. Uprava se je ukvarjala tudi z mislijo, da bi se povečala vstopnina k redutam (plesom v maskah) in v komedije, ki naj bi znašala goldinar, nadalje, da bi se pobirala davščina enega krajcarja za funt masla ali teletine pri uvozu v mesto kakor tudi doklada za vino, ki bi utegnila donašati največ, to je po proračunu kar 1384,27 goldinarjev na leto.

Na prošnjo mestne uprave za pomoč k stroškom razsvetljave so obljubili deželni stanovci prispevati po 200 goldinarjev na leto. Enak znesek je obljubila tudi uprava davka za tobak, dokler se ne bi ustanovil poseben sklad za mestno razsvetljevanje. Trgovci so se zavezali plačevati po 170 goldinarjev na leto, a gostilničarji in kavarnarji so namerjali dodajati 357 goldinarjev. Toda kljub temu je manjkalo še precej, kajti stroški za razsvetljavo so bili preračunani na 1360 goldinarjev.

V znatni zadregi je poslal magistrat štiri ugledne meščane nabirat prostovoljne prispevke. Nekatero opazko na nabiralnih polah so prav zanimive. Več umazancev je zapisalo kar kratko in malo: »Ne dam nič!« Nekdo je pripomnil: »Ne morem nič dati, ker mi je bila stanovanjska najemnina povišana.« Zopet drugi je pripisal: »Za razsvetljavo naj plačujejo ponočnjaki, ki lazijo po veselicah.« Hišni posestnik v Gosposki ulici se je ovekovečil na poli takole: »Čemu neki razsvetljevanje mesto! Zaradi varnosti tega ni treba, v Ljubljani ni nikdar ponoči kdo napaden, akoravno ni razsvetljena, pač pa so znani napadi v drugih mestih s krasno razsvetljavo. Naj ostane torej mesto tudi vnaprej brez razsvetljave, saj je tudi doslej ni imelo!« Prebivalci na Starem trgu so se tudi protivili novi napravi. Saj so pripomnili: »Čemu razsvetljava? Ne potrebujejo je ne plemiči ne meščani. Prvi naj si svetijo sami, kadar hodijo ponoči z doma ali obiskujejo reduto. Meščani hodijo pa že tako zgodaj spat. Razsvetljava koristi le obiskovalcem plesnih veselice, kavarn in gostiln.«

Pogled na nekdanje križišče pred današnjo glavno pošto. Desno je vidna še stara ulična svetilka

Spričo takega razpoloženja do mestne razsvetljave, ki ga kažejo navedene in podobne pripombe, so mogli nabiralci zbrati komaj 187 goldinarjev 54 krajcarjev.

Kakor je spredaj rečeno, so morali lastniki vogalnih hiš ob požarih že tako razsvetljevati ceste ali ulice. Zategadelj so bili pripravljene posoditi domače svetilke v korist javne blaginje. Dasiravno je ugotovila posebna komisija, da niti polovica hiš nima svetilk, so jih vendarle našli 214, ki so bile seveda kaj različne oblike in velikosti. Gosposka je pritiskala na vse mogoče načine na mestno upravo, da bi zažarele svetilke vsekakor na dan novega leta 1795. Toda želji se nikakor ni moglo ustreči, ker ni bilo za ta namen denarja. V tej stiski se je ponudil trgovec Merl, ki je bil pripravljen, posoditi vsoto, potrebno za razsvetljava. Povrhu je bilo ukazano obrtnikom, ki bi jim razsvetljava mesta najbolj koristila, da morajo imeti pred obratovališči svetilke. Ukaz je prizadeval predvsem gostilničarje, kavarnarje in trgovce.

Ker si je mestna uprava omislila 217 novih svetilk, se je povečalo njihovo število na 431, kar je tačas popolnoma zadostovalo danim potrebam. In tako je bila dne 1. januarja 1795 Ljubljana prvič razsvetljena, vendar v splošno nezadovoljstvo na eni strani kresije (političnega okrožnega urada), na drugi pa vsega meščanstva.

Dogajalo se je namreč, da so ugašale svetilke kar druga za drugo že okoli devetih, torej prav ob času, ko je bila razsvetljava najpotrebnejša. Prižigalci so dolžili trgovca Merla, češ da dobavlja slabo olje. Enako so mislili tudi hišni posestniki, ki so sami oskrbovali svoje svetilke. A mimo tega tudi svetilke niso bile pravilno narejene. Zakaj njihova svetloba se je odbijala bolj na zidovju, kakor na cesti, ker so bile odprtine svetilk premajhne za daljše gorenje.

Zaradi tega pa, ker so se izdatki za razsvetljava čedalje bolj večali, so se odločili prispevati zanjo: loterija 32, tobačna uprava 18, knezoškofijski ordinariat 15, prisilne delavnice 15, cerkve: stolnica 30, Marijinega oznanjenja 5, sv. Jakoba in sv. Florijana vsaka po 10, meščanska bolnica 20, ljubljanski trgovci 170, lekarnarji 24, kavarnarji 64 in pivovarnarji 23 goldinarjev.

Magistrat je namestil leta 1797 nadzornika mestne razsvetljave v osebi Nikolaja Zenkerja ter zamenjal stare svetilke z novimi zvonaste oblike, kakršne so uporabljali na Dunaju.

Računski zaključek, tičoč se razsvetljave, s poslednjega dne meseca oktobra leta 1798 izkazuje 2749 goldinarjev prejemkov in tele izdatke: za nove zvonaste svetilke 648.54, za slepice 28.20, za dela: kleparska 817.28, ključavničarska 845.10, tesarska 40.20, pleskarska 82.25, steklarska 9 in mizarska 42.19 gld. Presežek je izkazan z 238 gld.

Kot primer, kako so tedaj oddajali v zakup javno razsvetljava, naj navedemo naslednjo pogodbo:

Zakupna pogodba, sklenjena na koncu navedenega dne med c. kr. policijsko direkcijo in gospodom Janezom Jurjem in Josipom Grünwaldom kot najemnikoma tukajšnje mestne razsvetljave.

1. Policijsko ravnateljstvo daje mestno razsvetljava v zakup Janezu Juriju in Josipu Grünwaldu za deset zaporednih let, in sicer od 1. septembra 1798 do 31. avgusta 1808 leta za letnih 2050 goldinarjev, izplačanih v treh četrtletnih participativnih obrokih in sicer konec novembra, februarja in maja. Izplačilo se vrši iz fonda za razsvetljava in brez varščine.

2. Iz istega zaklada je treba nabaviti 300 kosov svetilk z dvojnimi nasadom (Einsatz) za 600 luči, 300 slepic (Blenden) in 300 opor (Stützen), ki se morajo po zakupni pogodbi v dobrem stanju vrniti.

3. Najemnik sme sam sprejemati v službo potrebno osebje, ga plačevati in tudi odpustiti. O tem pa vodi nadzor policijska direkcija.

4. Za laterne, poškodovane po viharju, ne odgovarja najemnik. Popravilo in nova nabava se plačata iz fonda za razsvetljava.

5. Za luči, pokvarjene iz neprevidnosti, malomarnosti ali objestnosti, odgovarja storilec te škode.

6. Pri razsvetljavi zaposlenemu osebju se med delom dovoli bivanje v policijski stražnici.

7. V primeru, da najemnik potrebuje dejanske pomoči, se mu mora ta nuditi.

8. Nasprotno pa se ta zaveže, da bo od 15. decembra do 15. aprila vsakega leta poskrbel, da bo skozi 22 noči v mesecu luč gorela od zvonjenja na Gradu v mraku pa do polnoči. Ob večerih pa, kadar se vrše veselice v reduti, do končane prireditve.

9. V primeru požara je treba nemudoma osvetliti kraj nesreče v vsakem nočnem času.

10. V takih primerih povzročena škoda pri larnah se plača iz fonda za razsvetljava.

11. Pri novi nabavi larn iz tega fonda je treba plačati za vsako luč letno 6 gld 50 kr.

12. Kadar več luči dalj časa iz nepredvidenih vzrokov ostane neprižiganih, tedaj je treba prej določeni znesek od zakupa odšteti.

13. Če se pred enim letom odpovedni rok ne izvrši, tedaj ostane pogodba veljavna za nadaljnjih 10 let.

V potrditev tega je treba spisati dve enako se glaseči najemni pogodbi, podpisani od obeh strank.

Ljubljana, dne 28. aprila 1798.

Dne 20. junija 1798 je policijska direkcija predlagala vladi, naj dovoli, da se od vsakega goldinarja plačanega vinskega daca določi en krajcar za mestno razsvetljava.

Pobiralec tega daca, Miha Kern, je izračunal, da je letni dohodek daca na vino 13.000 gld malo računano.

Ako se računa za vsak vplačan goldinar 1 krajcar, tedaj dobi fond za razsvetljava letnega dohodka 216 gld 40 kr.

Večina gostilničarjev je bila za tak prispevek, drugi so se pa zopet otepali tega plačevanja z izgovori, da nočejo plačati, ker njihova okolica ni razsvetljena ali pa da plačujejo dac že na Fužinah, na Viču itd.

Ker torej tudi na ta način ni bilo dobiti rednih prispevkov za razsvetljava, je mestna uprava konec leta 1798 obremenila hišne posestnike in obrtnike z davščino za razsvetljava, ki pa jo je morala siloma izterjevati.

Razsvetljava se je polagoma izboljševala. Mesto so ponoči razsvetljevali le šest mesecev, to je od 15. septembra do 15. aprila. Z zvonjenjem na Gradu so naznanjali, kdaj je bilo treba svetilke prižgati, ugašali pa so jih že ob 9. uri. Pozneje so prižigali svetilke po letnem času. Tako so gorele poleti in pozimi do 11. ure, a v predpustu vso noč. V mesecih juniju in juliju niso bila razsvetljevana predmestja Poljane, Gradišče, Žabjak, Šentpeter in Krakovo.

Oddajo razsvetljave so razglašali z bobnom po mestu in z objavo v uradnem listu, in sicer ne le v Ljubljani, marveč tudi v Celovcu, Trstu in Gradcu. Tako se je priglasil za prevzem razsvetljave leta 1822 Jožef Kuppe, hišni posestnik v Gradcu, Gleissdorfergasse št. 46, ki pa se zanj spričo prenizke ponudbe ni mogel odločiti.

Dne 20. maja 1809 so prispeli Francozi pod vodstvom generala Macdonalda tretjič v Ljubljano. Poleg drugih virov za dohodke je usahnil v tej dobi tudi fond za razsvetljavo. Zato so Francozi začudeni gledali, kako je bilo mesto v septembrskih nočeh slabo razsvetljeno, čeprav je gorelo tedaj 340 svetilk. Šef policije je takoj zahteval od maira pojasnila glede pomanjkljive razsvetljave. Le-ta mu je pojasnil, da je poleg drugih skladov za mestne potrebe zaradi velikih vojnih dajatev tudi dohodek za razsvetljavo mesta popolnoma izčrpan. Kljub temu pojasnilu je policija določila 24 hiš, katerih posestniki so morali skrbeti za svečavo toliko časa, dokler ne bo vprašanje razsvetljave končno rešeno. Odrejeno je bilo, da bodo pobirali od prevoznega blaga kakor tudi od vedra vina po 3 krajcarje za razsvetljavo. Do leta 1811 se je v ta fond toliko nabralo, da je bilo mogoče nabaviti novih 250 latern.

Po odhodu Francozov iz Ljubljane (1815) je ostalo glede osvetljave vse pri starem, vendar so stvar leto pozneje uredili tako, da je mestna blagajna krila vse stroške. Število svetilk se je povečalo na 349, ki so gorele od mraka do 11. ure ponoči. Vso osvetljavo je vodil nadzornik, kateremu je bilo dodeljenih 8 prižigalcev. Tako je ostalo do konca leta 1821, ko so začeli dajati razsvetljavo v najem.

Pozneje so dražbali mestno razsvetljavo za tri leta in zakupnik je moral založiti pri mestni blagajni jamščino.

Mnogoletni najemnik mestne razsvetljave je bil Jakob Schorga (Žorga?). Mestni tajnik Janez Nep. Köstl je dobil nalogo, naj pregleda vse svetilke, katerih število se je vzpelo v teku let na 414, ter sestavi poročilo. Na le-tega osnovi so očitala oblastva imenovanemu zakupniku, da dosti premalo skrbi za razsvetljavo po mestu.

Zato je ta dal dne 1. februarja 1832 na zapisnik naslednjo izjavo:

»Ker se ukvarjam že osem in trideset let z mestno razsvetljavo, poznam vse njene hibe in napake. Svetilke z zvonci vred so že tako stare, da nekaterih kljub ponovnemu popravilu ni moči več rabiti. Zategadelj ne morejo dolgo goreti in kmalu ugasnejo. Pokrovci mnogih svetilk so pregoreli. Posledica tega je, da že najmanjši piš luči pogasi. Zob časa je vrata svetilk tako ogledal, da se ne dajo več zapirati. Vzmetnice ne ustrezajo več svojemu namenu, posodice za olje puščajo, podstavki za svetilke so previsoki in se majejo, kar povzroča, da se

olja precej izliva. Vse navedeno meni samo škoduje, ker razsvetljavo močno slabi. Zatorej prosim, naj se moje navedbe temeljito prouče. V zimskih mesecih in kadar so veselice, je treba svetilke nalivati do vrha. Tedaj se razlije dokaj olja, ker se svetilke zelo tresejo. Kleparski mojster Jurij Freiburger, ki jih popravlja že več let, naj jih natančno pregleda.«

Ko je Freiburger po naročilu svetilke res pregledal, je ugotovil, da Schorgova (Žorgova) izjava ni pretirana. Policijsko ravnateljstvo je odredilo dne 24. februarja istega leta komisijo, da je dognala, je li Freiburgerjeva ugotovitev zanesljivo resnična ali ne. Komisija se je prepričala, da temelji poročilo kleparskega mojstra na neovrženih dejstvih.

Mestni magistrat je nato sklenil, da je treba nedostatke čimprej in povsem odpraviti ter si omisliti 24 novih zvonastih svetilk.

Jožef Michl, kleparski mojster v Beljaku, je vložil ponudbo glede novih svetilk. V njej je obljubljal, da hoče do prve polovice meseca decembra leta 1832 izdelati 20 svetilk najnovejše oblike in kakovosti. Hkrati je poslal eno kot ogledek županu Janezu Nep. Hradeckemu s pripombo, da jo namerja namestiti osebno in preskusiti na kraju samem. Svetilki je določil ceno 12 gld, za njeno namestitvev in za vožnjo v Ljubljano in nazaj v Beljak je zahteval 10 gld, obenem pa je tudi prosil, da se mu znesek izplača takoj po prvem uspešnem preizkusu svetilke. Ker so ponudbo sprejeli, je izdelal Michl dvajset svetilk, izgotovitev štirinajstih pa sta prevzela domača kleparja Jurij Freiburger (10) in Franc Künzner (4).

Omenjena policijska komisija se je dne 30. avgusta 1833 prepričala glede prednosti novih svetilk in kakovosti olja ter sprožila misel, naj se stare, ne več uporabljive svetilke ocenijo in prodajo. Razen župana so se udeležili pregledovanja tudi najemnika mestne razsvetljave in ljubljanski kleparski mojstri Freiburger, Künzner in drugi. Zakupnika mestne razsvetljave, pravkar imenovana kleparska mojstra, nista bila zadovoljna z Michlovimi svetilkami, češ da v njih steklo zelo rado popoka. Zato sta izrekla željo, naj se skuša nedostatek kako odpraviti. Magistrat je plačal za steklo teh svetilk steklarju Francu Žešku 20 gld.

Najemniki mestne razsvetljave so imeli dosti sitnosti z njo. Večkrat so jim očitali premajhno

Nekdanji »Ballhaus« v Gradišču, kjer so se vršili razni plesi. Svetilka na desni je razsvetljavala prostor pred njim

skrb za dobro luč, nadalje, da ne pazijo dovolj na početje svojih uslužbencev, da ne zagore luči o pravem času i. dr. Očitki so bili čestokrat seveda povsem neupravičeni. Tako sta izginili v noči od 22. na 23. avgust 1883 dve svetilki s tečajema vred. Viseli sta na Čevljarskem mostu, torej prav v bližini tamkajšnje policijske stražarnice. Schorga, tedanji najemnik razsvetljave, je to naznanil takoj policijskemu ravnateljstvu, boječ se, da ga ona prej ne pokliče na zagovor. Kmalu pa se je izkazalo, da je odnesel svetilki višji policijski stražnik Justil, ki se je tako prepričal o malomarnem izpolnjevanju službene dolžnosti tačasnega dežurnega stražnika.

Svetilke je pokvaril tu in tam mnogokrat snežni plaz s streh. V takem primeru je moral poravnati poškodbo hišni lastnik. Manjkalo pa tudi ni zlikovcev, ki so iz objesti ali hudobije razbijali svetilke. Take so, če so jih zasačili ali pozneje ugotovili, prav občutno kaznovali.

Krogom leta 1856 so navajali dražbeni pogoji med drugim tudi to, da bo naznanjal pričetek razsvetljave veliki zvon na mestni hiši in da bodo morale goreti vse luči najpozneje pol ure zatem. Začetek razsvetljave bo naznanjen lahko pozneje, nikdar pa ne prej kakor ob temle času: V novembru ob petih, v decembru in januarju o pol petih, v februarju in oktobru o pol šestih, v marcu ob šestih, v aprilu in septembru ob sedmih, v maju in avgustu o pol osmih, v juniju in juliju ob osmih.

Policijsko ravnateljstvo je odredilo, da morajo goreti svetilke do enajstih, v predpustu in ob dneh plesnih prireditvev pa da se je treba ravnati po posebnih določilih, po katerih naj gore po potrebi svetilke vso noč. Po enajstih se je moralo prižgati na več krajih 20 starih svetilk, da so gorele do 3., a najdlje do 6. ure zjutraj. A razen tega je dodalo isto ravnateljstvo svoji odredbi med drugim še naslednje: Za vsako svetilko, ki ne bo ob pravem času prižgana, bo treba plačati pri mestni blagajni kazen v tejle izmeri: za vsako od 41 novih neprižganih svetilk in zvoncev po pet goldinarjev, a za vsako izmed teh nedostatno prižganih svetilk po en goldinar; za vsako staro nezadostno razsvetljeno svetilko po 50 krajcarjev.

Magistrat je moral skrbeti za hranilišče svetilk in vse drugo za njihovo prižiganje. Pred letom 1821 je dajal tako hranilišče na uporabo Viljem Korn brezplačno, samo da je bil oproščen nastanjanja vojakov. Pozneje je bilo hranilišče v takratni Krojaški ulici št. 258. V najem ga je dal Peter Pavel Eggenberger za tri leta proti letnim 75 goldinarjem. Nato je bilo hranilišče v plinarni in v prtiličju na dvorišču magistrata.

Leta 1864 so odpravili po oddaljenih predmestjih navadno oljnato svečavo in jo nadomestili s petrolejsko. Svečava z oljem s 102 lučema je stala leta 1865 1967 goldinarjev 2 krajcarja. Te luči so gorele skozi celo leto 102.000 ur. Pri petrolejski svečavi pa je stala luč vsako uro, ako je bil stenj (taht) 8 mm širok, 1,65 krajcarja, kar je znašalo na leto 1683 goldinarjev.

Prižigalci so hodili proti večeru v hranilišče po očejene in z gorivom napolnjene svetilke. Te so razvrstili v prikladen zabojček, ki so ga odnesli bodisi na glavi ali pa v rokah. Zatem so odšli ob vsakem vremenu z lestvico na ramah opravljat svoj posel. Zjutraj so morali pobrati svetilke in jih odnesti v hranilišče. Svetilke in zvonce je bilo treba ne le dan na dan čediti in mazati, marveč vsako leto vsaj dvakrat tudi korenito očistiti z gorko vodo. Zaposlenci pri tem delu so prejeli po krajcar od očejenega kosa.

Tu naj bodo omenjeni zdaj še krakovski ribiči, ki so iskali pozimi zaslužka kot svetilci (»pelajhtarji«). V predpustu, ko je bilo precej plesnih zabav v reduti, kazini in tudi v tej ali oni boljši gostilni, so čakali pred njimi ter se priporočali družbam, da jim smejo z laterno svetiti domov ali pa iz tega v ono zabavišče. Z besedama »šafens pelajhten« so nagovarjali gospodo, ki se je izkazala hvaležno z desetico ali tudi s kozarcem vina.

Do mala vsem povedanim skrbem, sitnostim in težavam glede razsvetljevanja ljubljanskega mestnega ozemlja se je pričel bližati konec v letu 1861, ko je prišlo do tega, da dobi Ljubljana plinarno. Za uresničenje tega sklepa, da se vpelje plinska razsvetljava po Ljubljani, je že leta 1845 sprožil misel župan Janez Hradecky. Vendar je stvar zaspala, dokler ni v juliju 1851 poročal župan Mihael Ambrož o pripravah za napeljavo plinske razsvetljave po mestu. K posvetu v tej zadevi so bili povabljeni: stavbenik Withalm, zvonar Albert Samassa in kleparja Pachner in Polak. Izvoljen je bil poseben odsek, ki naj prevzame vso skrb za nadaljnjo izvršitev nameravane osvečave. V tem odseku so bili: baron Codelli, Fidelis Terpine, Pachner, Košir in Vollheim. Kljub vsem pripravam se zadeva glede nove plinske razsvetljave ni dosti spenšila. Mestni odbor je v septembru 1857 sklenil s Francem Peterco pogodbo za nadaljnja tri leta, da oskrbuje svečavo za letnih 4850 goldinarjev. Tako je bila plinska razsvetljava zopet odložena.

Dne 23. decembra 1857 pa je prinesel list »Novice« tole obvestilo: »Poprejšnji teden je zavoljo naprave mestne gasne svečave bilo konečno posvetovanje pri magistratu, h kateremu so razun mestnih odbornikov povabljeni bili še drugi zvedeni možje, kakor gospod profesor Mitteis, g. Freiburger itd. Pervemu magistratnemu svetovavcu, gosp. Guttmanu gre res čast in hvala, da se za to ponočno olepšavo mesta goreče poganja. Pri poslednjem zboru so bila pravila ustanovljena, po katerih ljubljansko mesto ima pogodbo (kontrakt) skleniti z drugo teržaško družbo, ktera se peča z oskrbovanjem gaznih svečav. Izperva bo dobilo mesto le 250 gaznih lamp, ker daljni konec predmestij ljubljanskih bojo zazdej še obdržali navadne laterne; veljala bo ta svečava nekaj čez 7000 fl. Gazne cevi bojo po mestu tako peljane in položene, da bo iz njih vsaka hiša gazno svečavo dobivala, ako bo hotla in kolikor je bo plačala.«

Zaradi previdnosti je vprašal mestni magistrat ljubljanski občinsko oblast v Benetkah, kako se kaj obnese razsvetljava s plinom. Ta je odgovorila, da je naprava v vsakem pogledu realna, posebno za javno razsvetljava.

V seji mestnega sveta dne 22. maja 1858 so obravnavali pogodbo glede plinske razsvetljave med občino in tržaško družbo za napravo plinske razsvetljave. Po tej pogodbi je bilo pričakovati, da bo o sv. Mihaelu (29. septembra) 1859 razsvetljava popolnoma vpeljana. Toda stvar se je z mrtve točke prav malo premaknila. Obljubljeni čas okoli sv. Mihaela je že minil, ljudstvo je zabavljalo in se jezilo na mestni odbor, češ da je ta vsega kriv. Toda vzrok je tičal drugod. Avstrijska tržaška družba za napravo plinske razsvetljave, ki je prevzela napeljavo plinske osvečave v Ljubljani, je imela pri veliki trgovski hiši v Trstu 400.000 gld naložene glavnice. Ta tvrdka je prišla na kant, z njo pa tudi tržaška družba v veliko zadrego, da ni mogla skkončati svojih obveznosti. Mestna občina ljubljanska je dala tržaški družbi 3000 gld are, kateri denar je sicer dobila vrnjen, a svečave ni bilo.

Prvotno se nameravali postaviti plinarno na Zaloški cesti. Ker pa je bil ta prostor obkrožen od stanovanjskih hiš, se je stavbna komisija odločila za prostor »za vertmi«. V ta namen je ponudil Mihael Ambrož svojo njivo v izmeri 1350 kvadratnih klafter v šentpeterskem predmestju na kraju, kjer še danes stoji plinarne. Tudi se je zavezal poskrbeti za predor med šentpeterskim predmestjem in živinskim sejmom, ki je bil tedaj na mestu današnje osnovne šole na Ledini. Tedaj še ni bilo Resljeve ceste.

Dne 31. marca 1860 je predložil namreč občinskemu zastopništvu tedanji županov namestnik Ivan Guttmann ponudbo s pogoji, pod katerimi bi bil voljan Anton Riediger iz Augsburga zgraditi plinarne in položiti plinovodne cevi po mestu. Ker je bila ponudba sprejeta, se je Riediger lotil nemudoma in tako pospešeno dela, da je mogla že dne 9. novembra 1861 zagoreti plinska luč v Ljubljani.

Novo luč so najprej vpeljali po kavarnah, restavracijah in prodajalnah. Vsi ti lokali so sedaj kazali prijaznejše lice kot prej ob petrolejkah. Posebno sta bili razsvetljeni Dunajska, danes Titova cesta in Zvezda. Zadnja je imela v svoji sredi kandelaber s petimi svetilkami, ki so prav odlično razsvetljevale vso okolico.

Plinsko razsvetljava so napeljali pri vseh mostovih, v Florijanski ulici, na Šentjakobskem, Starem in Mestnem trgu, Pred škofijo, na Poljanah, Sejmskem (danes Krekovem) trgu, v Šolskem drevoredu, Nemški (danes Križevniški) in Gosposki ulici, v Gradišču, Kolodvorski ulici, Šentpeterskem predmestju, Novem trgu, Dolgi (danes Dalmatinovi) ulici in Za zidom (danes Cankarjevo nabrežje). Za gostoto javnih svetilk je bila odločilna prometnost ulic, zato je razumljivo, da so bile ulice, od središča bolj oddaljene, manj razsvetljene.

»Novice« iz leta 1861, tr. 381, prinašajo glede nove razsvetljave to-le poročilo: »V soboto zvečer

(9. nov. 1861) se je začela po štacunah in hišah pervikrat plinova ali gazna osvečava, ki daje prav svetlo, res lepo luč. »Veš, kako se ti luči pravi?« je vprašal fant fanta na Velikem trgu. »Kaj bom vedel, če je nikoli nisem videl?« mu odgovori. »Oče so mi rekli« — ga podučuje tovarniš — »da je to ‚kozja luč‘ ali ‚Gas-Beleuchtung‘.« Ali ni se čuditi tej smešni predstavi, prosti Nемеc in prosti Slovenec ne vesta, kaj je »gas«, enemu je »Geis« »Gas«, ta pa v njegovem smislu prestavlja. Ali naj je že gazna luč ali kozja luč, lepa luč je, kolikor se sedaj vidi, in nadjamo se da bo svečava tudi po ulicah prav svetla.«

Seveda so mestni očetje poskrbeli tudi za razsvetljava rotovža. V seji dne 17. junija 1861 so predlagali, naj se vpelje v mestni hiši 13 plamenic in sicer: 8 na stopnicah in hodnikih obeh magistratnih poslopij, 5 pa na lestencu v sejni dvorani. Mestni odbornik Ferdinand Bamberg je tudi stavil predlog, naj bi podjetnik Riediger dajal plin privatnikom ceneje, ker 1000 kubičnih čevljev za 6 goldinarjev v srebru je le malo prehuda, medtem ko stane na Dunaju ista količina le 4 goldinarje v papirju.

Podjetnik je pojasnil, da v Ljubljani znižanje cene plinu trenutno ni mogoče. Javna razsvetljava ima sedaj komaj 241 luči, zasebna uporaba plina je pa prav majhna. Kar se tiče Dunaja, je pa stvar druga. Tam gori več tisoč plamenic, zato je cena lahko nižja. Pri velikih investicijah in pri čistem plinu, ki ga danes dobiva razsvetljava, je znižanje cene nemogoče. Ena plamenica ima svetilnost dvanajstih sveč. Po tej izjavi je prejel A. Riediger absolutorij s soglasnim sklepom, da se mu izplača tudi vložena varščina.

Dne 2. aprila 1863 je mestni magistrat romunskega mesta Arada prosil pojasnila o plinski razsvetljavi v Ljubljani glede na njeno kakovost in ceno, ker namerava tudi tamošnja občina vpeljati enako svečavo. Z enako prošnjo se je obrnilo tudi ravnateljstvo Južne železnice na Dunaju, ki je nameravalo vpeljati plinsko razsvetljava na ljubljanskem kolodvoru, kar je bilo posebno ugodno zaradi bližine plinarne. Na obe vprašanji je bil odgovor vsestransko zadovoljiv.

Prižigalcem ni bilo več treba snažiti svetilk in nalivati olja, marveč so na dolgih drogovich

Stari »Figovec« z uličnimi kandelabri

nosili prižgane gorilnike, v katerih je gorela s špiritom namočena vata. Poleg gorilnika je bila kljukica, s katero je odprl petelina pri svetilki, vtaknil gorilnik do odprtine plinovoda, nakar je zagorela luč. Pri ugašenju je samo potegnil petelina navzdol in luč je ugasnila. O mraku so se zakadili prižigalci iz mestne hiše po vseh ulicah, da so razsvetlili mesto, v jutranjih urah pa zopet ugašali.

Plinarna prejšnjih svetilk seveda ni potrebovala. Zategadelj je dala mestna občina 180 svetilk (od 246 odvečnih) z razglasom v časopisju naprodaj, in sicer prvovrstne po 6, drugovrstne po 5 in tretjevrstne po 2 gld. Svetilke so kupili: prvovrstne pivovarnar Gaiser 2, trgovec Bürger v Kropi 4, Franc Mally v Tržiču 6 in ljubljanski trgovec Valentin Supan za mesto Radovljico 4, drugovrstne pa mestna uprava v Kočevju 12 in ljubljanski trgovec Franc Schantel 6.

Leta 1908 se je pričelo montiranje svetilk z Auerovo lučjo. Auerova luč, ali boljše Auerov gorilnik, razzarja »nogavico«, pavlnato pletivo ali drugo, napojeno z raztopino aluminijevega ali litijevega oksida. Svetilnost se zvišuje s povečanjem žaril in z dovajanjem zraka po cilindru. V plinarni je bila postavljena nova generatorska peč z 8 retortami. Od maja 1908 pa do konca leta je izvršila po 41 cestah, ulicah in trgih 361 javnih plinastih plamenov in sicer na 135 stenskih ramenih, 69 malih in 121 velikih kandelabrih in 2 plamenih na železniškem prehodu Južne železnice na sedanji Titovi cesti. V aprilu 1909 je bilo montiranih še 55 svetilk.

V upravnem letu 1908-9 so znašali stroški za javno razsvetljavo 81.930 kron 30 vinarjev. Plinarna je vplnila v tem času 2.364.000 kg angleškega in 40.000 kg ostravskega premoga ter pridobila 715.443 m³ plina, 1.488.000 kg koksa in 89.000 kg katrana.

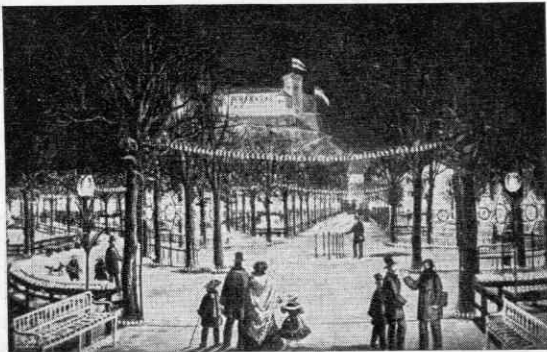
In tako je prehajala polagoma oljnata razsvetljava bolj in bolj v pozabo, prav posebno pa še, ko je tudi plinsko izpodrinila električna luč. To je dobila Ljubljana po sklepu svojega občinskega sveta z dne 19. novembra 1890. Ta dan je bil izvoljen namreč poseben odsek, kateremu se je naročilo, naj začne proučevati na krajih samih električne naprave v več modernih mestih,

zlasti pa osnutke za izmenični in istosmerni tok. Ko je bilo gradivo zbrano in dobro proučeno, se je odločil občinski svet dne 15. marca 1896 za ponudbo tvrdke Siemens & Halske, ki je navetovala elektrarno z istosmernim tokom. To so začeli graditi spomladi leta 1897 na vogalu Slomškove in Kotnikove ulice. Dograjena je bila ob koncu leta in zaradi tega že dne 1. januarja 1898 izročena svojemu namenu.

Toda ta dan v Ljubljani ni prvič svetila električna luč. Zakaj že dne 9. maja 1881 je razsvetlilo Tehnično društvo za Kranjsko tedanji Kongresni trg in Zvezdo s tako imenovano Syvesovo svetilko, opremljeno s strojem petih konjskih sil, ki ga je posodil Gustav Tönnies. Le-tega tovarno so nekaj dni poprej enako razsvetlili s prav lepim uspehom. A javna poskusna razsvetljava se tačas ni zaželeno obnesla, ker je silno deževje tako zelo zmohlo pogonsko jermenje, da spričo njegove razteznosti stroj nikakor ni mogel proizvajati električnega toka. Zato so dne 25. maja ob mraku z balkona starega deželnega gledališča (na prostoru sedanjega Filharmoničnega društva) ponovili poskus, ki se je popolnoma posrečil. Stalna luč je razsvetljevala južni del trga v širini kakih deset do dvajset metrov, tako da je bilo mogoče čitati na stopnišču uršulinske cerkve navadni časopisni tisk. V bližini goreče plinske svetilke so bile podobne umazano rumenim svetilkam, ko bi gorelo v njih olje. Številno občinstvo je nad poldrugo uro občudovalo novo, nenavadno luč ter se vračalo zadovoljno domov.

Sprva je imela mestna elektrarna dva parna stroja s po 200 konjskimi silami. Zavoljo tega je obratovala zgolj ponoči. Čez leto dni je dobila še en parni stroj s 400 konjskimi silami. Ko je leta 1901 zdrdrala električna cestna železnica, je jela mestna elektrarna obratovati tudi podnevi. Ker pa so začeli uporabljati električno strujo čedalje bolj obrtniki, industriji in tudi zasebna gospodinjstva, je bil povečan obrat elektrarne z novim parnim strojem, ki je premogel 800 konjskih sil, kar je ostalo do leta 1925. Leto za letom naraščajoča uporaba elektrike je primorala mestno občino k povečanju elektrarne z Dieslovimi motorji. Ti so proizvajali do 6000 voltov toka, ki je bil v transformatorskih postajah presnavljan v strujo in luč. Pa tudi to ni dolgo zadostovalo. Zategadelj je bila leta 1930 elektrarna razširjena kakor tudi transformatorske postaje pomnožene. Na prometnih krajih in važnejših križiščih je bila javna razsvetljava ojačena z velikimi obločnicami, kar je leta 1950 lahko privedlo do odstranitve nič več potrebnih tako plinskih kakor električnih železnih svetilnikov ali kandelabrov.

Tako se stari časi umikajo novim, naprednejšim. Od primitivnih oljnatih svetilk v starejši dobi, preko petrolejske in plinske v drugi polovici XIX. stol. ter električne konec tega stoletja je Ljubljana dobivala vedno boljše in močnejšo razsvetljavo, tako da je danes tudi ponoči svetla in lepa.

Slavnostna razsvetljava »Zvezde« ob prihodu cesarja v Ljubljano leta 1856.